

ПРВА СРПСКА ПЕСНИКИЊА

– Монахиња Јефимија (око 1350 – после 1405) –

средњовековна песникиња

”

...Преклони колена пред
Господом
који те је венчао венцем
мучеништва, моли да
вазљубљена ти чеда,
проводе богоугодно многолетан
живот у добру...

Док јутарње сунце загрева зидове манастира Љубостиње, а ветар са Западне Мораве тихо носи мирис лета и тамјана, позлаћеним и сребрним концем везем речи молитве на црвеној свили. Концентрисано и врло усрдно призивам у помоћ кнеза Лазара, јер иако није жив, знам и осећам да је са нама. Сада нам је потребан више него икада, јер његови и Миличини синови, Стефан и Вук, крећу у још једну битку као турски вазали, у битку код Ангоре.

- Дођи на помоћ нашу, где год да си!
- Чуо те је, сестро моја – рече тихо Милица, па настави: Молитва твоја, наша, је услишена. Враћају се из боја, живи су. Хвала Господу!

Похвала кнезу Лазару, тако сам је назвала, песма је коју сам извезла златним словима 1402. године уочи Битке код Ангоре, као покров за ђивот светог кнеза Лазара и поклонила манастиру Раваници. Иако себе нисам доживљавала на тај начин, нисам могла ни да претпоставим да ћу у историји остати заувек уписана као прва српска песникиња, прва књижевница и уметница – везиља. Мој везени покров, са *Похвалом кнезу Лазару* и данас се чува у Музеју Српске православне цркве у Београду, као сведочанство женског гласа из дубине векова.

Рођена сам 1350. године на двору свога оца, ћесара Војихне који је био угледни војвода цара Душана. На крштењу сам добила име Јелена. Мајка ми је била Гркиња и одмалена ме је научила да пишем и читам на грчком језику, подједнако добро као и на српском. То је било време када је писменост била дар привилегованих. Само ретки су знали да читају и пишу, а међу њима је било веома мало жена. Зато је моје образовање било реткост, али и одговорност. Само жене из најугледнијих и

најобразованијих породица имале су прилику да уче. Већина је била неписмена. Поред образовања, мој отац је желео да у мом срцу засеје семе вере и љубави. Нарочито је био одан Светој Гори и свему што је она представљала. Његова посвећеност молитви и духовности оставила је дубок траг који никада није избледео у мени. Од најранијег детињства слушала сам о прелепим црквама, иконама у Хиландару и другим манастирима на Светој Гори, које је мој отац посећивао у пратњи цара Душана. Иако сам била дете, знала сам и разумела одговорност своје породице, нарочито оца према држави и свом народу. Кажу да велике племићке куће красе град својом лепотом, а када су у добрим рукама, онда уз то и благотворно делују на друштво. Е, баш таква је била и наша.

*

Била сам врло млада када сам се удала, као и многе девојке тога времена. Мој супруг, деспот Угљеша Мрњавчевић и ја живели смо у Серској области, на граници са грчким и турским земљама. Тако сам постала владарка и деспотица, а нашим територијама припала је и Света Гора са чијим смо монасима одржавали пријатељске везе, подизали цркве и осликавали њихове зидове фрескама. Када је мој отац напустио овај свет, сахранили смо га у манастиру Хиландару. Међутим, то није била једина бол и туга коју сам осетила већ након шестогодишње владавине у Серу. Угљеша II Деспотовић, наш син јединац се разболео, а лека није било. Једини, љубљени мој син, умро је као дете са четири године у мом наручју. Тело малог мог Угљеше однео је његов отац на Свету Гору. Опело је држао игуман Хиландара у присуству многобројних монаха и из других манастира. Након опела, сахранили су га у гробу поред деде Војихне, мога оца. Једина успомена на њега, која ми је остала је дрвена иконица, која се отварала у виду малог олтара, коју је мој син добио на рођењу од митрополита Теодора. Непрестано сам је држала у рукама, приносила грудима, грлила и љубила са тугом и молитвом на уснама. Лик пресвете Богородице на престолу са малим Христом у наручју, окружен медаљонима са портретима пророка на једној страни изрезбарен и Света Тројица окружена медаљонима портрета апостола, на другом делу иконице, били су моје једино друштво и утеха. Једнога јутра 1371. године, од превелике жеље да посетим његов гроб, а знајући да не могу, јер женама није допуштено да одлазе на Свету Гору и Хиландар, записала сам песму, молитву из дубине свога срца, као вапај пресветој Богородици – *Туга за младенцем Угљешом*.

*Мале иконе но велик дар,
које имају пресвети лик Господњи
и Пречисте Богоматере,
а њих велики и свети муж
дарова младоме младенцу
Угљеши Деспотовићу.*

Двоструку иконицу дала сам мајсторима да је уоквири сребрном плочом, украсе драгим камењем и бисерима. Желела сам да текст песме, моје речи из дубине срца, заувек урежем на обе иконе, како их време никада не би избрисало. А између њих ставила сам симбол крста, знамење силе и спасења. Од тада је прошло више од шест векова. *Туга за младенцем Угљешом*, први сачуван књижевни састав, прве жене песникиње, који сам утиснула као запис на трајној подлози – иконици и поклонила Хиландару, тамо далеко на мору, где се небо и земља састају, а молитва никада не престаје, некада се налазила у олтару, а данас у манастирској ризници, као живи траг женског гласа у времену тишине, урезан не иглом, већ срцем.

Време у којем сам живела било је тешко, пуно немира и неизвесности за српски народ. Маричка битка 1371. године донела ми је још један бол – погибију мога мужа Угљеше, његовог брата и храбре српске војске. Остала сам без свега, без сина, мужа, деспотовине. Удовица са 22 године. Замонашила сам се, добивши име Јефимија. Деспотску византијску доламу, заменила сам скромном монашком ризом, а деспотски скиптар бројаницама. Напустила сам град Сер и преселила се у Крушевац у двор кнеза Лазара и кнегиње Милице. Њихова љубав и доброта учинили су да се осећам заштићено иако сам изгубила дом и породицу. Поред њихове деце, којој сам била учитељица и васпитачица, поново сам осетила лепоту младости, пожелела сам да својим знањем, љубављу и трудом помогнем другима, да учим, да стварам. Да тамо где је мржња сејем љубав, где је вређање да сејем праштање, где је раздор слогу, где је очајање наду. Стефан је нарочито био везан за мене и увек ме је звао својом другом мајком. Данас многи кажу да је захваљујући и мом учењу и стрпљењу израстао у племенитог и мудрог владара, деспота, са посебно развијеним талентом за писање.

Након Косовског боја 1389. године када је погинуо и кнез Лазар и најбољи српски витезови, поново сам остала без мушке заштите, како је народ обично говорио – *у зло доба и гладне године*. Кнегиња Милица и ја, сестре по телу, обе Немањићке, удовице, али храбре и јаке жене, наставиле смо даље заједно. Док је она водила кнежевину у најтежим временима, мудро и одлучно, била сам њена најсигурнија подршка, ослонац, као што стабло стоји чврсто уз потпорни зид.

Године 1398. три деценије након *Туге за младенцем Угљешом*, поклонила сам још један свој рад манастиру Хиландару. Поетски састав – *Мољење Господу Исусу Христу*, везла сам златном и сребрном жицом, свиленим концем, црвене и плаве боје. То је била завеса за царске двери, од црвене тешке свиле на којој сам извезла лик Исуса Христа у средини, док се поред њега налазе Јован Златоусти и Јован Богослов. У празном простору на дну извезла сам текст, поему, мали дар, као некада давно сиромашна удовица која прилаже пред Христа све што има са собом,

две лепте. Баш као и она, која је од своје сиротиње, не од сувишка као други, ставила све што има.

*Зато те молим, незлобиви Господе,
мало ово приношење не одгурни,
које приносим светом храму Пречисте Твоје Матере
и наде моје Богородици Хиландарској,
јер веру примих удовичину,
која ти принесе две лепте, Господе,
тако и ја ово принесох,
недостојна раба твоја, о Владичице,
Јефимија монахиња,
кћи господина ми ћесара Војихне,
који овде почива (лежи), некада деспотица.
Драга децо, живела сам у времену када је било много бола, али и много вере.*

*Видела сам како се царства руше, али сам научила да оно што остаје,
није злато, ни моћ, већ доброта, честитост и реч.*

Можда ме памтите као монахињу, можда као прву српску песникињу са песмама које дају јединствени женски допринос култури средњег века, како о мени данас говоре. Пркосећи смрти, изабрала сам живот.

Нераздвојне у животу, нераздвојне и после смрти, кнегиња Милица (монахиња Јевгенија) и ја, монахиња Јефимија, данас заједно почивамо у манастиру Љубостињи у каменом гробу са урезаним криновима, који својом непролазном лепотом Богородичиног цвета, сведоче о времену искрене љубави. Времену, када сам тежила да својим животом, тамо где је тама пробудим светлост, да ставим правду изнад користи, да ставим остварење племенитих дела изнад тренутних задовољстава, да ставим друге изнад себе и тако испуним Божију заповест о љубави.

Драга децо, желим, да као и мени у правом тренутку, светлост Божије доброте, лепоте и љубави, засија и у вашим душама.